

Summary**Larysa Zdanevych****Implementation of Competence-Based Approach as a Tool of Training Future Teachers in Higher Education**

Analysis of different theoretical views to the problem of competence-based approach, as one of the instruments of professional training of the future pedagogues in higher educational establishment has been done in the article. It is mentioned that competence-based approach – is the approach to determine the results of teaching, based on their description in the terms of competences, and it is the key methodological instrument of realization of the aim of Bologna process. It is determined that competence-based approach means directivity of education to forming of the student competences, with the help of professional and social tasks in educational process. Competence-based approach expects rise of subjectivity of the student himself or herself in educational process, connected with the ability to orientate in the informational stream and reflection, that is behavioral models are formed, when the graduate is able not only to reproduct information (knowlegde), but to orientate independently in the situation, and qualified solve the tasks, which arise. It is found out that realization of competence-based approach is impossible without strengthening of practical directivity of professional education under the conditions of its fundamentality preserving. The categories «capacity», «competence» and «professional competence» are analyzed. It is determined that competence of the future tutor is studied as a separate kind of professional pedagogical competence in the sphere of pre-school education, which is closely connected with and mutually conditioned with other kinds of psychologic-pedagogical competence of the future tutors of this profile, and which is the result of mastering of a number of professional capacities, stipulated both by the specificity of work with children, and peculiarities of the process of social development of preschoolers.

Key words: competence-based approach, professional preparation, professional competence, competence of the future specialist, capacity.

Дата надходження статті: «15» березня 2015 р.

Стаття прийнята до друку: «02» квітня 2015 р.

УДК 37:[174.7:159.947.23]:82-96(045)

НАТАЛІЯ КАЗАКОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м.Хмельницький)

Сутність поняття «відповідальність»

У статті висвітлено проблему інтерпретації терміна «відповідальність» у науковій літературі. Здійснено дослідження основних підходів до визначення сутності поняття «відповідальність» на основі аналізу філософських, психолого-педагогічних праць, довідкових і енциклопедичних видань. У результаті аналізу джерел інформації уточнено зміст поняття «відповідальність».

У статті висвітлені ідеї про необхідність формування активної, громадянсько свідомої, компетентної особистості сучасного педагога, однією з важливих якостей, що забезпечує це, є відповідальність. Виокремлено показники відповідальності педагога, до яких віднесено: моральну зрілість; доброзичливе ставлення до дітей, батьків, колег; досягнення фінансового, професійного успіху.

Узагальнено думки щодо розуміння поняття «відповідальний учитель» через розкриття таких його дій: «дати відповідь самому собі», «дати відповідь іншим», «дати відповідь складній ситуації», «тодолати страх перед відповідальністю».

Ключові слова: відповідальність, відповідальність педагога, «дати відповідь самому собі», «дати відповідь іншим», «дати відповідь складній ситуації», «тодолати страх перед відповідальністю».

Постановка проблеми в загальному вигляді... Професійна етика вчителів традиційно займає важливе місце у педагогічній теорії та практиці. Особливої актуальності це питання набуває у періоди криз і суспільних змін. Саме такий етап переживає Україна, яка відчуває гострі проблеми свого розвитку. Це стосується питань не стільки соціально-економічної, політичної сфери, а скільки – культурної, морально-духовної. Визначальна роль у їх розв'язанні належить системі освіти, а в ній – педагогові. Не викликає сумніву, що від висоти рівня етичного розвитку вчителя значною мірою залежить моральне здоров'я нації, її прогресивний поступ і щасливе майбутнє.

Євроінтеграційні процеси, які розпочалися сьогодні в Україні, потребують толерантного виховання молоді, спроможної врятувати суспільство від тотального самознищення, загибелі, а

також формування активної, громадянсько свідомої, компетентної особистості. Однією з важливих якостей, що забезпечує повноцінний розвиток особистості, є відповідальність.

Аналіз досліджень і публікацій... Аналіз педагогічних, психологічних і філософських наукових джерел свідчить про те, що досліджувана проблема відповідальності розглядається вченими в різних напрямках.

У науковій літературі чималу кількість праць присвячено питанням філософії людиноцентризму в освіті (М.А.Дебич, І.А.Зязюн, В.Г.Кремень, А.А.Кравченко, О.Я.Савченко та ін.). Проблеми етики педагога в контексті розвитку ідей гуманізму розглядаються у працях видатних представників наукового напрямку гуманістичної психології (А.Маслоу, К.Роджерс, В.Франкл, Ф.Перлз). Вони у гуманістичній психології до базових понять відносять «відповідальність», «любов», «самореалізацію», «самоактуалізацію», які за своєю сутністю складають категоріальний апарат етики. Різні аспекти етичного розвитку педагога розкрито у наукових працях Ш.О.Амонашвілі, І.Д.Беха, Г.П.Васяновича, М.І.Сметанського, В.І.Писаренко, І.Я.Писаренко, Л.П.Пуховської, Л.Л.Хоружої та ін.

У сучасній системі педагогічної освіти України все більше стають поширеними дослідження проблеми етичної компетентності педагогів, зокрема формування і розвитку їх відповідальності. Однак інтерпретація самого терміна «відповідальність» є багатоаспектною та неоднозначною. Сучасні педагогічні дослідження науковців та професійний досвід викладачів засвідчують важливість пошуку сутності та компонентів «відповідальності» педагога.

Формулювання цілей статті... Мета статті – на основі аналізу науково-педагогічної літератури визначити сутність дефініції «відповідальність».

Виклад основного матеріалу... Аналіз матеріалів словників дозволив виявити, що поняття «відповідальність» трактується по-різному, як: необхідність, обов'язок, відповідь за свої дії, вчинки (А.М.Прохорова [13, с.201]); соціологічна категорія, яка означає усвідомлення індивідом, соціальною групою, класом, народом свого обов'язку перед суспільством, людством, розуміння в світлі цього обов'язку суті і значення вчинків, діяльності, узгодження їх з обов'язками і завданнями, що виникають у зв'язку з потребами суспільного розвитку (В.І.Шинкарук [14, с.62]); здатність особистості контролювати свою діяльність відповідно до прийнятих у суспільстві або колективі морально-правових норм і правил (Г.М.Коджаспірова, А.Ю.Коджаспіров [8, с.102]).

Цікаві ідеї, думки з приводу вагомості цієї дефініції знаходимо у працях філософів, психологів і педагогів минулого та сучасності.

Загальноєвропейська традиція у розумінні й тлумаченні поняття «відповідальність» бере свій початок з часів античності. Ще у філософії Давньої Греції визначалися різні підходи до розуміння сутності відповідальності. Так, Демокрит висловив думку про те, що відповідальність – це не вроджена якість, не божа благодать, а продукт культури, результат соціалізації, виховання [4, с.30]. На думку Сократа, від відповідального виконання обов'язку – суспільства перед особистістю і особистості перед суспільством – взаємна користь. Виходячи з цього, він розглядає відповідальність як користь. Вважає, що відповідальність – тією ж мірою благо і доброчесність, якою вона корисна [3, с.47]. Моральна відповідальність особистості, на думку Платона, базується на доброчесності, справжніх благах. Сама особистість повинна потурбуватися про те, щоб принцип «не здаватися хорошою потрібно людині, але бути хорошою» реалізувався повною мірою [11, с.354]. Аристотель вважав, що лише високоморальна особистість може бути справді відповідальною, адже в аморальній особистості форма відповідальності не співпадає з внутрішнім станом її душі [1, с.633]. Отже, у стародавні часи відповідальність розглядалася як складова моральної зрілості.

В епоху середньовіччя панувала євангельська доктрина, котра характеризується певними загальнолюдськими вартостями. Ідея відповідальності ґрунтується на принципі любові. А.Блаженний, Ф.Аквінський, Боецій переконували, що доброчесне служіння Богові виявляє рівень моральної відповідальності особистості, її моральну сутність. Важливим чинником відповідальності індивіда вони визначають свободу волі, але воля людини обмежена Божою волею. Нехтуючи нею, індивід стає на шлях безвідповідальності, внутрішньої руйнації, аморальності. Представники філософії й педагогіки Відродження та Нового часу в дослідженні проблем відповідальності звертаються переважно до ідей еґоїзму, частково скептицизму і епікуреїзму.

Видатний мислитель Я.А.Коменський наголошує, що «...хороший учитель – це вчитель неодмінно відповідальний. Він не може уникати тяжкої педагогічної праці, а сам її шукає; виконує свій професійний обов'язок не заради форми, а заради користі учнів, загальної справи освіти, держави і всього людства [9, с.155]. Формами вияву моральної відповідальності педагога, на думку Я.А.Коменського, є: свідоме служіння народу і всьому людству; самопізнання сучасного з метою активної життєдіяльності; висока честь і гідність у стосунках із людьми; дисциплінованість: послух перед законами суспільства; власний приклад благої, моральної поведінки. Обґрунтовуючи свої педагогічні принципи, він наголошував, що педагог несе персональну моральну відповідальність за

виховання в учнів мужності; розвиток природних обдарувань, творчого мислення; утвердження ідеалів добра, любові, гуманізму, благочестя; дотримання суворої дисципліни і виховання працьовитості; навчання рідної мови і прищеплення загальнолюдської культури.

Моральну відповідальність педагога Й.Гербарт діалектично пов'язував із категоріями естетики: прекрасним і піднесеним. Він вважав, що моральна особистість має керуватися такими моральними ідеями: внутрішньої свободи, досконалості, прихильності, права, справедливості [5, с.238–280].

Значний внесок у розробку проблеми формування моральної відповідальності педагога зробив «учитель німецьких учителів» А.Дістервег. Він дійшов висновку, що у формуванні моральної відповідальності педагога чільне місце посідає самосвідомість. У праці «Про самосвідомість учителя» мислитель сягає глибин сутності самосвідомості педагога і виділяє такі її складові: високу думку педагога про вартість і значення своєї професії; правильне ставлення до учнів і батьків, повагу до керівників і шана з їх боку до педагога; доброзичливе ставлення до колег за професією; розуміння того, що йому необхідно поповнювати знання і вдосконалювати свої вміння; усвідомлення необхідності брати участь у подіях свого часу, його рушійних силах; відчуття себе членом своєї нації, вихователем молоді свого народу; глибоке переконання, що він як педагог потрібний народові й вартий того, щоб до нього ставилися з повагою і держава, і все суспільство [6, с.309–320].

Відповідальність тісно пов'язують з уявленням про свободу людини: «відповідальність виявляється лише у вільних вчинках і діях особистості» (І.Д.Бех [2, с.585]); «відповідальність – це зворотна сторона свободи, яка нерозривно пов'язана з нею та завжди її супроводжує» (В.О.Лозовой, М.І.Панов, О.А.Стасевська [7, с.110–111]). На їх думку, відповідальність означає, що людина бере на себе обов'язки і готова вільно їх виконувати у міру своїх можливостей, а також відповідати перед суспільством, спільнотою, іншими людьми і перед собою за свої моральні погляди, ціннісні орієнтири, настанови, за правильне розуміння обов'язку, за зміст своїх дій. Вони переконані в тому, що лише той, хто діє вільно, повністю відповідає за свої дії.

В.О.Сухомлинський розглядав відповідальність як похідну від обов'язку, совісті, вини і свободи. Він ототожнював відповідальність з обов'язком і повинністю, але такими, що відповідають особистим бажанням людини. Предметом відповідальності він розглядав обов'язки не тільки перед колективом і суспільством, перед народом, своїми родичами, друзями, а також відповідальність за себе.

Г.Г.Ващенко обґрунтував ідею відповідальності педагога за виховання громадянина, патріота нації. Він відстоював думку, згідно з якою лише у демократичному суспільстві педагог може діяти відповідально.

М.І.Сметанський глибоко розкрив умови успішного формування соціальної відповідальності вчителя, до яких відніс: створення ситуації зацікавленості особистості у праці та її результатах; формування суб'єкта відповідальних дій, пізнавальних, вольових і діяльнісних компонентів його відповідальності; наявність гуманно орієнтованого соціального контролю й об'єктивної оцінки дій кожного суб'єкта [12, с.25].

В.О.Лозовой, М.І.Панов, О.А.Стасевська під відповідальністю розуміють визначення відповідності поведінки, дій, результатів вчинку людини змісту моральних норм, її обов'язку, з урахуванням об'єктивних обставин і можливостей їх виконання [7, с.89].

Відомий український психолог І.Д.Бех відповідальність розглядає в таких аспектах: це риса, яка концентрує усвідомлений особистістю суспільно значущий обов'язок, повинність у здійсненні морального вчинку [1, с.583]; це особливий мотив людських відносин [1, с.585]; а власну відповідальність визначає як відповідальність особистості не тільки за певну справу, а й за думку, її зміст і наслідки [1, с.584].

Г.П.Васянович вважає, що відповідальність педагога – це особистісна якість, яка полягає в усвідомленні моральної потреби виконання соціальних норм, а також здатність індивіда адекватно сприймати справедливу оцінку скоєних вчинків, самооцінювати власні дії з позиції гуманності та чистої совісті [3, с.111].

А.А.Кравченко відповідальність пов'язує із самосвідомістю та самопізнанням. На його думку, відповідальною може бути тільки людина, здатна усвідомлювати смисл свого життя і мету його розвитку. Соціальна відповідальність є інтерсуб'єктивним утворенням, результатом відносин між «Я» та «Іншим». Відкриті і толерантні стосунки з «Іншим» можливі тільки як відповідальні. Тому соціальна відповідальність не обмежується формальними, знеособленими зовнішніми нормами, правилами і цінностями, які відчужують людину від зобов'язань перед собою. Перетворення відповідальності у дію, вчинок вимагає соціальної позиції особистості [10, с.388–389].

Вважаємо, що учитель має асоціюватися не зі знаннями і розумом, а бути консультантом, провідником по світу знань. Надзвичайно важливо, щоб учитель знав своє завдання та відповідально виконував його. А це можливо за умови, якщо учитель буде розуміти, що учитель – це професія + покликання + місія. Адже переконані, що якщо педагог не має покликання, він буде

мучитися, а разом із ним мучитимуться і діти. Учитель повинен мати почуття відповідальності та почуття сенсу виконання своєї професії. Учитель повинен бути суб'єктом, громадянином, чітко усвідомлювати свою суб'єктну відповідальність за те, ким він є та як працює.

У нашому розумінні відповідальність вчителя – це особистісна якість, показниками якої є: добросовісність, точність, акуратність, ініціативність, виконавча дисципліна, активність, наполегливість, творчість, винахідливість; наявність навичок самоорганізації, самодисципліни, вміння планувати свій час, вести облік виконаної роботи, сумлінність, старанність, поважність, серйозність, вимогливість, самокритичність, ретельність, організованість, адекватна оцінка своїх можливостей, акуратність, дисциплінованість, ініціативність і активність. До показників відповідальності у педагога відносимо такі: 1) моральну зрілість, тобто коли людина готова брати відповідальність у вирішенні конфліктних ситуацій; 2) доброзичливе ставлення до дітей, батьків, колег; 3) відповідальність у досягненні фінансового, професійного успіху.

Відповідальний учитель завжди може «дати відповідь самому собі», «дати відповідь іншим», «дати відповідь складній ситуації», «подолати страх перед відповідальністю».

«Дати відповідь самому собі» означає чесно дати відповіді на питання, котрі виникли у ході взаємодії з усіма суб'єктами педагогічної діяльності, підготовки та виконання важливих справ тощо: чому виникли труднощі?, чому відбулося не так, як планувалося?, в чому власна помилка?, як її можна виправити?, що для цього необхідно зробити?

«Дати відповідь іншим» означає наступне: недоліки, промахи, труднощі у діяльності учителя, звичайно, можуть бути поміченими іншими, і як наслідок педагог не завжди може уникнути зауважень, критики, побажань, рекомендацій. Від того, якою буде поведінка педагога, буде залежати і підтвердження його відповідальності. Людина, яка безвідповідальна, думає лише про свою правоту і авторитарність, а також ніколи не сприймає зауважень, бо вважає, що цим підривають її авторитет. Натомість відповідальна особистість завжди зацікавлена в успішному проведенні справи та буде готова дати відповідь іншим, визнавши власні поразки і зверне в наступному увагу на всі помічені іншими недоліки.

«Дати відповідь складній ситуації» означає правильно прийняти рішення у складній ситуації. Коли все йде за планом і раптом виникають непередбачені обставини, учителям необхідно зробити правильний вибір: як саме відреагувати на цю ситуацію. Це спричинить за собою відповідні зміни, якими вони будуть (позитивними чи ні) залежатиме від того, наскільки відповідально педагог поставиться до прийняття рішення. Відповідальний учитель не буде діяти в цій ситуації лише емоційно або просто байдуже.

«Страх перед відповідальністю» можна розглядати як позитивний, так і руйнівний, виходячи із наслідків. Страх людини – це внутрішня сила, але від учителя залежить, куди його спрямувати: на зло чи на добро. Якщо на зло, то це означає посягти паніку в середині людини, замкнутість, що не дозволяє зробити жодного кроку через неспівзвучність і невпевненість. Спрямувати на добро – це взяти під увагу всі негативні наслідки та прагнути їх уникати. Коли педагог усвідомлює, що через його неправильні дії може статися щось недобре з іншими, то це говорить про його безвідповідальність.

Висновки... Аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволив з'ясувати однаковість дослідників у розумінні важливості формування відповідальності як морально-етичної якості у педагогів; про широкий спектр показників, якими вони характеризують відповідальність.

Безвідповідальний учитель – це недопустиме явище в освітній сфері в умовах євроінтеграції, оскільки учитель зобов'язаний керуватися правилами «уникати школи», «не нашкодити», «аби шкоди було якомога менше». Ми переконані, що якщо вчителі у своїй праці будуть відповідальними та вірними універсальним цінностям (свобода, демократія, суб'єктивність, плюралізм, толерантність, економічна ефективність) та загальнозначимим цінностям (добро, краса, правда, свобода, право на життя та вільний розвиток), якщо свободу учителів постійно супроводжуватиме відповідальність за власний вибір і за результати свого вибору (результати, що стосуються вихованців, учнів, певною мірою всього суспільства або великих його груп), то освіта поверне своє важливе місце в суспільному житті й відіграватиме істотну роль у формуванні світу ідей і людей, який сприяє досягненню щастя, життя в умовах свободи та демократії, розвитку кожної дитини.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є дослідження та обґрунтування критеріїв, показників і рівнів сформованості відповідальності педагогів.

Список використаних джерел і літератури:

1. Аристотель. Евдемова етика // Гусейнов А. А., Иррлицт Г. Краткая история этики / Гусейнов А. А., Иррлицт Г. – М.: Мысль, 1987. – С. 633.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
3. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. / Г. П. Васянович. – [вид. 2]. – К. : Академвидав, 2011. – 254 с.

4. Васянович Г. П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект) : [моногр.] / Г. П. Васянович. – [вид. 2]. – Львів : Львівський держ. фінансово-економ. ін.-т, 2002. – 232 с.
5. Герbart И. Ф. Общая педагогика, выведенная из целей воспитания // Герbart И. Ф. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. – Т. 1 ; ред. Г. П. Вайсберга. – М. : Учпедгиз, 1940. – С. 179–188, 238–280.
6. Дистервег А. О. О самосознании учителя // Дистервег А. О. Избранные педагогические сочинения. – М. : Госучпедгиз, 1956. – С. 309–320.
7. Етика : навч. посіб. / [В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін. ; за ред. проф. В. О. Лозового]. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 227 с.
8. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Академия, 2001. – 176 с.
9. Коменский Я. А. Лабиринт света и рай сердца // Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. – Т.1. / под. ред. А. И. Пискунова. – М. : Педагогика, 1982. – С. 178.
10. Кравченко А. А. Архетип учителя: идея, образ, відповідальність : [моногр.] / А. А. Кравченко ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Мін-во освіти і науки України. – Львів : вид-во «Ліга-Прес», 2013. – 421 с.
11. Платон. Горгий // Платон. Сочинения : в 3 т. – Т.1. / пер. с древнегреч. ; под общ. ред. А. Ф. Лосева и В.Ф. Асмуса. – М. : Мысль, 1968. – С. 354.
12. Сметанський М. І. Формування соціальної відповідальності вчителя / М. І. Сметанський. – Вінниця : Вінницький держ. пед. ін.-т ім. М. Коцюбинського, 1993. – 91 с.
13. Советский энциклопедический словарь / А. М. Прохорова. – М. : Советская энциклопедия, 1985. – 1600 с.
14. Спиноза Б. Этика // Спиноза Б. Избранные произведения : в 2 т. – Т. 1 / общ. ред. и вст. ст. В. В. Соколова. – М. : Гос. изд-во полит. лит-ры, 1957. – С. 395.
15. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука ; головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії наук Української РСР. – К., 1973. – 598 с.

References:

1. Aristotel'. Evdemova e'tyka, Husejnov A. A., Irrlitz G. *Kratkaya istoriya e'tiki*, Moscow, My'sl', 1987, p. 633.
2. Bekh I. D. *Vykhovannia osobystosti : pidruch.*, Kyiv, Lybid, 2008, 848 p.
3. Vasyanovych H. P. *Pedahohichna etyka : navch. posib.*, Kyiv, Akademydav, 2011, 254 p.
4. Vasyanovych H. P. *Moralno-pravova vidpovidalnist pedahoha (teoretyko-metodolohichni aspekt) : monohrafiia*, Lviv, Lvivskyy derzh. finansovo-ekonom. in-t, 2002, 232 p.
5. Gerbart I. F. *Obschaya pedagogika, vy'vedennaya iz celey vospitaniya*, Gerbart I. F. *Izbranny'e pedagogicheskie sochineniya*, Moscow, Uchpedhiz, 1940, T. 1, pp. 179–188, 238–280.
6. Disterveg A. O. *O samosoznanii uchitelya*, Disterveg A. O. *Izbranny'e pedagogicheskie sochineniya*, Moscow, Gosuchpedgiz, 1956, pp. 309–320.
7. *Etyka : navch. posib.*, V. O. Lozovoi, M. I. Panov, O. A. Stasevska ta in. ; za red. prof. V. O. Lozovoho, Kyiv, Yurinkom Inter, 2007, 227 p.
8. Kodzhaspirova G. M., Kodzhaspirov A. Yu. *Pedagogicheskij slovar' : dlya stud. vy'ssh. i sred. ped. ucheb. zavedenij*, Moscow, Akademiya, 2001, 176 p.
9. Komenskij Ya. A. *Labirint sveta i raj serdca*, Komenskij Ya. A. *Izbranny'e pedagogicheskie sochineniya*, Moscow, 1982, T. 1, pp. 178.
10. *Kravchenko A. A. Arkhetyp uchytelia: ideia, obraz, vidpovidalnist : monohrafiia*, Lviv, Liha-Pris, 2013, 421 p.
11. Platon. Gorgij, *Platon. Sochineniya*, Moscow, My'sl', 1968, T. 1, pp. 354.
12. Smetanskiy M. I. *Formuvannia social'noi vidpovidalnosti vchytelia*, Vinnytsia, Vinnytskyi derzh. ped. in-t im. M. Kotsiubynskoho, 1993, 91 p.
13. *Sovetskij e'nciklopedicheskij slovar'*, A. M. Prokhorova, Moscow, Sovetskaya e'nciklopediya, 1985, 1600 p.
14. Spinoza B. *E'tika*, Spinoza B. *Izbranny'e proizvedeniya*, Moscow, Gos. izd-vo polit. lit-ry', 1957, T. 1, p. 395.
15. *Filosofskiy slovnyk*, za red. V. I. Shynkaruka, Kyiv, Holovna redaktsiia Ukrainskoi Radianskoi Entsiklopedii Akademii nauk Ukrainskoi RSR, 1973, 598 p.

Summary

Nataliia Kazakova

The Essence of the Concept of «Responsibility»

In the article the author illuminated the problem of interpretation of the term «responsibility» in the scientific literature. The researches of the main approaches to the definition of the concept of «responsibility» based on analyzing philosophical, psychological and pedagogical works, encyclopedias and reference books were held. The concept «responsibility» was clarified as a result of analysis of the sources of information.

The article illuminates the ideas of the necessity of forming socially conscious, competent personality of the modern teacher and one of the important qualities which provides it is responsibility. The author identified the indicators of teacher's responsibility which include: moral maturity; friendly attitude to children, parents, co-workers; achieving the financial and professional success.

The opinions about the concept of «teacher in charge» through the disclosure of his actions «to give an answer to yourself», «to give an answer to another», «to give an answer to difficult situation», «to overcome the fear of liability» are generalized.

Key words: *responsibility, teacher's responsibility, «to give an answer to yourself», «to give an answer to another», «to give an answer to difficult situation», «to overcome the fear of liability».*

Дата надходження статті: «18» березня 2015 р.

Стаття прийнята до друку: «02» квітня 2015 р.